

4

Concluzii

1. Spre ce se îndreaptă Europa?

În această lucrare, subiectul ales spre discuție este unul sensibil din toate punctele de vedere. Nu se pot trage niște concluzii deplin satisfăcătoare mai ales pentru că se vorbește de o temă care este în curs de desfășurare și care poate aduce nenumărate surprize prin vivacitatea științei manifestată continuu de schimbări multiple în toate domeniile. În plus, abordarea culturală a proiectului european cere din ce în ce mai multă atenție date fiind manifestările noilor viziuni nocive asupra culturii¹ și încurajarea lor în perspectiva unei unități care se vrea a fi una creativă.

Cu toate acestea, ar fi nepotrivit să afirm că nu sunt încântat de ideea de europenizare, dat fiind faptul că unitatea și dialogul extins au fost și rămân pentru totdeauna medicamentele atât de necesare întregii omeniri. Însă, ceea ce îmi dă de gândit, este îndrăzneala unui proiect de asemenea proporții care încearcă să cuprindă într-un teritoriu larg aspecte diferite dar importante ca susținere (mă refer aici în special la religie și tradiție) și care tinde să vindece prin planurile sale lipsurile acumulate de atâtea veacuri. E adevărat că puterea economică a democrației, a capitalismului, se arată ca soluție pentru depășirea unor eventuale probleme dar se ignoră importanța elementelor interioare, a spiritualității, în avantajul celor exterioare, materiale.

Idealuri au fost și vor mai fi pentru că visul face parte din structura omenească. Avem însă pretenția că s-a ajuns la o experiență majoră în luarea

¹ Unele dintre ele au fost prezentate în capitolul anterior.

deciziilor mai ales că istoria de până acum ne-a crescut în acest sens. Documentele și legiferările folosite de atâta vreme au dat mereu soluții dar aplicabilitatea lor a lăsat uneori de dorit fiindcă structura populației nu este aceeași pretutindeni. Dacă ținem cont numai de aceste aspecte ne putem da ușor seama că încercarea de creare a unor conglomerate culturale, religioase, deși realizabilă, este foarte riscantă pentru o viitor. Privind situația marilor coloși industriali, economici, observăm că, atunci când ceva nu merge bine, dezastrul e mult mai mare în comparație cu falimentul unui ansamblu economic mai mic. Cu atât mai greu s-ar suporta un dezastru când ar apărea schimbări culturale, religioase, sociale, în cadrul unui teritoriu întins patronat de aceleași principii și trăiri.

E omenesc să avem idealuri care să fie susținute de principii puternice dar, în aceeași măsură, ar fi bine să conștientizăm că vastul program de europenizare început după 1990 vizează în special o satisfacere materială a nevoilor (fie militare, fie economice) în timp ce cultura și religia nu pot să se limiteze decât la ideea de schimburi interculturale și interreligioase ce facilitează cunoașterea celuilalt și creează posibilitatea unei bune conviețuiri.

Cu binecunoscuta-i abilitate, Arnold Toynbee² ne arată cât de bine sunt folosite mijloacele materiale pentru stăpânirea celor spirituale. El are în vedere faptul că expansiunea colonială a Occidentului (începută în perioada Renașterii) a urmat o logică naturală, trecând de la exterior spre interior, de la cucerirea militară a teritoriilor și resurselor, la impunerea mecanismelor economice și politice, pentru a se focaliza azi pe schimbarea culturii spirituale a popoarelor din periferie, a sufletului lor, astfel încât ele să asimileze valorile și atitudinile, aspirațiile și conduitele specifice modului occidental de consum, fără a dispune de tehnologia și de întregul sistem occidental de producție.

² **Arnold J. Toynbee**, *Studiu asupra istoriei* (sinteză a volumelor I-IV de D.C.Sommervell), București, Editura Humanitas, 1997, pp. 65-66.

Cei care au anumite interese privind situația țărilor din Europa, și nu numai, sunt conștienți că pentru a stăpâni azi un popor este important să-i stăpânești cultural sufletul, nu să-i stăpânești militar teritoriul. Drept dovadă, sistemul mediatic, cultura de consum, agresiunea informațională și psihologică, strategiile de manipulare, sunt instrumente verificate prin care poți convinge un popor să își schimbe sufletul intact și să renunțe la cultura lui distinctă. Acesta este noul teritoriu ce se urmărește a fi cucerit de anumite interese. Colonialismul exterior, militar, economic și politic, a fost abandonat în momentul în care au intrat în funcțiune noile mijloace de subordonare, cele informaționale, culturale și spirituale. Vrem sau nu să acceptăm putem vorbi de manifestarea unui război informațional care-și joacă cu rigurozitate rolul său.

Este semnificativ faptul că Toynbee³ denunță “iluzia egocentrică” a teoreticienilor occidentali, prejudecata lor că lumea răsăriteană e în stagnare, precum și ideea că progresul modern s-ar desfășura în linie dreaptă și ar culmina cu formula civilizației occidentale.

Aceste aspecte ne arată că riscul major al acestei provocări numită europenizare ar fi acela al accentuării părții materiale în detrimentul celei spirituale, la confundarea dintre material și spiritual, ceea ce poate duce la moartea sufletească a Europei, la dispariția divinității din sensul și viața oamenilor. Lucru acesta pare din ce în ce mai pregnant odată ce, chiar persoane din mediile religioase, folosesc tot mai mult sintagma: Banul este dumnezeul acestui veac. Aceasta pentru că se folosesc tot mai mult mijloacele materiale pentru „evidențierea” supranaturalului, fără a cerceta la proveniența lor și la respectarea simplelor principii morale.

Paradoxal, numai Dumnezeu cunoaște finalitatea acestei încercări la care suntem martori, în timp ce noi putem trăi doar cu speranțe și cu realitatea care ne înconjoară, urmărind să ignorăm interesele personale și să consolidăm drumul spre unitate prin exemplul personal. Nici unul din actorii actuali ai lumii nu are

³ **Ibidem**, p. 63.

răspunsuri concrete care să aducă o rezolvare imediată. Puțini sunt cei care îndrăznesc să avanseze un principiu organizator, viabil, al noii lumi. Civilizație, progres, democrație, drepturile omului, economie de piață, securitate, unitate religioasă, sunt exemple pe cale de a-și epuiza capacitatea de a funcționa ca și criterii de evaluare globală.

Imaginea lumii de azi este pusă adesea sub semnul dezordinii produse de intersecția unor schimbări contradictorii. Societățile au pierdut sensul ideii de progres, evoluția lor nu mai e direcționată de scopuri clare, viitorul e imprezvizibil, mai mult ca niciodată, iar haosul devine un concept fundamental pentru a descrie starea lumii actuale. Statele nu mai guvernează lumea la acest sfârșit de mileniu.

Corporațiile economice transnaționale, grupurile industriale și băncile, organismele financiare internaționale, circuitele economiei subterane și mijloacele de comunicare își impun peste tot legea. Noile forțe economice au detronat chiar și politicul. Economicul subordonează atât de elocvent politicul încât discursul despre democrație riscă să devină unul de fațadă, chiar ridicol. Nimeni nu se mai poate izola de rețeaua mondializării care pare să prindă din ce în ce mai mult contur prin eforturile de europenizare. Sistemele performante de telecomunicații, rezultate din revoluția tehnologică și a informaticii, sunt o expresie a noilor forme de putere, care se mondializează și impun un nou tip de hegemonie.

Fără a fi stăpânit de pesimism sau de intenții nocive bunului mers al omenirii, realizez că noua ordine europeană sau mondială pare a anunța o dezordine uriașă, tocmai datorită acestei diversificări necontrolate de tradiții, națiuni, în cadrul unui teritoriu ce se vrea deodată controlat de aceleași legi. Asistăm la o schimbare de epocă, de eră istorică, vizibilă în toate registrele vieții. Lumea a devenit un vast câmp în care interacționează forțe diverse și nimeni nu poate prevedea consecințele care vor rezulta din combinarea cauzelor, a factorilor și a efectelor. Unificarea lumii, de către noile forțe ale economiei, ale

piețelor deschise, ale comerțului, tehnologiilor și comunicațiilor, riscă să complice indefinit ecuația globului și să stârnească replica particularităților. Tendințele de sciziune formează realmente o direcție globală și înconjoară planeta.

Luând în considerare aceste puncte, ne dăm ușor seama ca numai folosirea expresiei cultură europeană constituie o adevărată provocare. Ceea ce putem constata astăzi este că tendința de uniformizare coabitează cu tendința spre originalitate și diferențiere a culturilor. Popoarele europene, deși au diferențe lingvistice, istorice, sociale și culturale, au totuși o serie de caracteristici spirituale comune, formate pe tradiția culturii greco-romane și pe suportul religiei creștine, pe ideile umanismului modern, aspecte de civilizație care le disting de celelalte popoare. Aceste lucruri au fost ignorate în timp, tinzându-se spre dispariția lor tocmai datorită accentului pus pe economic sau politic.

Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială. Individul nu prea mai este interesat de cultură decât dacă societatea îl susține financiar în acest sens, ceea ce limitează apariția lucrărilor de valoare. În această competiție culturală ce are loc între societăți este important să ne sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ, care să-i învețe pe oameni să învețe singuri și să se adapteze la complexitatea mediului contemporan. Asistăm la o accelerație a istoriei, la uzura rapidă a cunoștințelor.

Asimilarea științei și a noilor tehnologii, educația și capacitatea unei culturi de a se schimba interior, producând idei, moduri de gândire noi, reprezintă factorii cei mai importanți ai realizărilor sociale actuale fără a fi însă convingători pentru procesul în care am intrat.

Sub raport cultural, globalizarea economică nu va produce uniformizarea societăților, ci diversificarea lor lăuntrică și renașterea interesului pentru identități etnice și naționale. Trăim într-o vreme a tranziției spre alt tip de civilizație, iar tendința dominantă este spre pluralism și descentralizare, precum

și spre diversitate culturală⁴. Tipul de civilizație, consolidat în ultimele secole, se confruntă acum cu un noul val al civilizației⁵, care modifică radical toate componentele vieții sociale și umane: familia, educația, modul de viață, formele de socializare, raporturile dintre generații, economia, politica, modurile de gândire, arta, credințele, comportamentele etc. Este vorba de o schimbare de paradigmă culturală globală, de trecerea spre o stare în care decisive sunt cunoașterea, procesarea informațiilor și comunicațiile. Această civilizație aduce cu sine un nou mod de a produce avere, o nouă relație dintre ceea ce am fost obișnuiți să numim cultură și spațiul economic și social.

Păstrând proporțiile, retorica în jurul globalizării culturii este comparată câteodată cu un colonialism evident prin exemplul președintelui Iranului Mohamed Khatami⁶: globalizarea este un dialog ce pare a amenința cu o forță distructivă culturile. Noua ordine a lumii pe care oarecari puteri încearcă să o facă acceptată este asemănătoare unui gen de neocolonialism; acest imperialism amenință înțelegerea mutuală între națiuni, comunicarea și dialogul între culturi.

Ideea de cultură europeană implică în sine și rezolvarea problemelor religioase, sociale, pe lângă cele economice, politice. Această realitate oprește sporadic avântul autorităților europene în drumul lor spre desființarea granițelor din orice domeniu. Timpul va aduce poate o reușită la nivel politic care va ține capul de afiș pentru o bună perioadă de timp, însă ceea ce va conta va fi, ca de obicei, reacția poporului sau, acolo unde este cazul, răbufnirea maselor. Să impui niște reacții contemporane unor obiceiuri și gândiri ce se manifestă poate de secole este o încercare cu adevărat temerară demnă de toată atenția.

Cu siguranță că un rol important îl va avea religia ca fundament cultural, civilizațional care unește dar și desparte în aceeași măsură. Credința într-o ființă

⁴ **John Naisbitt**, *Megatendințe, Zece noi direcții care ne transformă viața*, București, Editura Politică, 1989, pp. 327-348.

⁵ A se înțelege prin civilizație – stadiul de dezvoltare atins de toate domeniile fundamentale ale unei societăți.

⁶ **Louis Hebron and John F. Stack, Jr.**, “The Globalization Process: Debunking the Myths” Chicago, IL., 20–24 February, 2001, apud **J. Lieber and Ruth E. Weisberg**, *Globalization, Culture, and Identities in Crisis Robert*, *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 16, No. 2, Winter 2002, p.281.

superioară este poate singurul punct de legătură ce ar putea susține demersurile pentru o Uniune Europeană și de ce nu pentru o Uniune Mondială. Din păcate, pe cât este de ușor de scris, pe atât e de greu de realizat, date fiind trăirile și diferențele majore la nivel de gândire religioasă.

Analizând condițiile realizării proiectului european și a identității europene, Anthony D. Smith⁷ trăgea următoarele concluzii:

- crearea unei super-națiuni europene sau măcar a unui super-stat european este realizabilă doar în condițiile susținerii unei identități europene.
- ideii de identitate europeană îi este contrapusă cea a identităților culturale colective formate de-a lungul generațiilor, prin împărtășirea unor mituri, valori, simboluri, experiențe comune.

Întrebarea pe care sociologul britanic o adresează retoric eurofililor este: ce anume îi poate determina pe europeni să aleagă cultura “europeană” (acceptând pentru moment ipotetica ei existență) în defavoarea culturilor naționale înrădăcinate istoric? Continuând raționamentul, Anthony D. Smith⁸ se întreabă care sunt simbolurile, miturile, tradițiile, experiențele și memoriile comune care sunt capabile a genera loialitățile și adeziunile afective, chiar sacrificiul de sine, locuitorilor Europei “moderne”. Smith⁹ demonstrează metodic că moștenirea greco-romană, dreptul roman, sistemul axiologic iudeo-creștin, unitatea lingvistică indo-europeană, tradiția imperialistă europeană nu constituie mituri, simboluri, ceremonii și trăsături culturale comune, împărtășite de toate popoarele europene (diferite lingvistic, religios, etnic), care să asigure emergența conștiinței europene, să inspire afecțiune și loialitate; nu constituie acel corpus de tradiții inventate capabile a constrânge și inspira, a alina, a entuziasma și a solidariza popoarele.

Ideea de cultură europeană ne poate salva din situația existentă prin întărirea relațiilor între oamenilor simpli care pot simți și răspândi duhul păcii al

⁷ Anthony D. Smith, *National Identity*, London: Penguin Book, 1995, pp. 126-127.

⁸ *Ibidem*, p. 129.

⁹ *Ibidem*, pp. 133-143.

unității. Apropierea cuvintelor, cultură europeană, dă naștere unui ideal care îți dă dreptul să visezi chiar dacă se cere minimalizarea particularului în avantajul generalului. E adevărat că e foarte dificil să faci să existe o coabitare între cele două laturi, dată fiind situația politică, socială dar mai ales religioasă a lumii actuale. Aspectul religios va fi, cred eu, cel mai greu abordabil ținând cont de rupturile care au loc între religii și în cadrul religiilor.

Unitatea prin cultură, ca prim pas pentru înfăptuirea unei Europe unite, după cum arăta și Denis de Rougemont¹⁰, este deschizătoare de dialog și constructivă numai dacă se respectă specificitatea, fără pretenția de a căuta o cultură superioară care să se impună în fața celorlalte.

Pentru a se vedea și roadele e nevoie de timp, de un schimb intercultural continuu care nu numai să formeze intelectuali pentru țările mai puțin dezvoltate dar și adevărați lideri dornici de adevăr și de dreptate și nu numai de interese proprii. Sună a ideal dar seamănă credibilitate mai ales în rândul oamenilor simpli încercați de atâtea probleme.

Europenizarea poate aduce prosperitate și răspândirea anumitor planuri comune de acțiune, însă poate deveni și o dominare a celor puțini și puternici pe seama celor mulți și săraci ceea ce ar avea mari repercusiuni asupra istoriei. De aceea este necesar să se țină cont în primul rând trăirile sufletești comune, în măsura în care acestea pot fi percepute: “Nu se va reuși unificarea Europei numai cu abilitate juridică sau cu pricepere economică... Dacă în următorii zece ani nu vom reuși să dăm un suflet, o spiritualitate, o semnificație Europei, am pierdut partida”¹¹.

¹⁰ Denis de Rougement, apud Lucian N. Leuștean, *Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale in ecumenismul european*, http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI/htmlversion/indexno_2/, p. 21.

¹¹ Jacques Delors, *Comunitățile religioase și Uniunea Europeană*, Simpozion internațional, 12-13 niembrie 2001, Bruxelles, <http://www.trafic.ro/top/?rid=edituratrinitasro>

Un pas important spre bunul mers al integrării ar fi acela de a vindeca problema discriminării care, deși e declarată rezolvată prin natura principiilor politice în care trăim, ea tinde totuși să acapareze oamenii și să-i introducă într-un sistem fără libertate, egalitate, iubire, ci dominat de interese de putere și de orice tip de supremație.

Legea vieții poate fi chiar simplă dacă este respectată în majoritate:

Dă tuturor aceleași șanse și atunci granițele vizibile, terestre, vor deveni doar formale iar problema comunicării va deveni o noțiune de timp. Nu poți construi ceva trainic, solid, dacă nu asiguri edificiile materiale sau spirituale cu aceeași bază. Aceste cerințe implică însă sacrificii și sacrificii pe care societatea contemporană nu vrea să și le asume ci mai degrabă să le înlocuiască cu interese minore și de scurtă durată care nu vizează decât partea pecuniară. În acest sens avem foarte mult de lucrat și de luptat cu forțe deja bine încheiate în angrenajul sistemelor existente.

Nu mi-aș dori ca de la dorința susținută de posesie existentă în primele secole, să “evoluăm” spre aceeași dorință de posesie fără limite care pare să caracterizeze timpul actual. Aici intervine realitatea valorilor creștine care poate modela trăirile oamenilor. Marea problemă este că nu toți trăim în conformitate cu aceleași valori și, mai grav, ele nu sunt respectate și trăite chiar de propovăduitorii lor.

Ne împăcăm sau nu cu ideea, sistemul în care tindem să ne integrăm e deocamdată doar unul formal deoarece este dus de sus în jos și nu invers. Tot ce este durabil pleacă de obicei de la majoritate care trebuie să aibă curajul să-și aleagă adevărații lideri. Niște idei și principii, inoculate încet dar sigur marilor mase, vor fi o pradă sigură schimbărilor apărute în urma trecerii timpului. După opinia mea, soluția, pe cât de simplă pare, pe atât este de greu realizabilă: exemplul personal și aplicarea lui în domeniul în care activezi; singura șansă a perenității libertății, adevărului, dreptății și dragostei între oameni o constituie însăși aplicarea acestora și a ceea ce ele implică.

Într-un asemenea context, interferențele culturale dintre Occident și Orient nu vor mai fi căutate din greu ci se vor manifesta ele însele prin simpla apropiere dintre oameni ce vor comunica fără frică, fără minciună și doar cu dorința de a-l înțelege și a-l cunoaște pe cel de lângă el, indiferent de proveniența lui.

Cultura, ca fenomen complex dependent de baza societăților din care face parte este o verigă importantă în șirul sistemelor economic, politic, familial fără de care colectivitatea umană nu ar putea exista. Societatea influențează structura culturii iar cultura, la rândul ei, starea societăților. Omul, prin capacitatea sa de adaptare, poate să se obișnuiască din mers cu condițiile sociale și culturale în sânul cărora crește și să acționeze în maniere diverse în funcție de acestea.

Spațiul de desfășurare a vieții este deci cât se poate de important. În acest sens, Octavian Paler¹², în interesanta lui carte intitulată *Aventuri solitare*, face o încercare de comparație între America și Europa. Înzestrat cu o pătrundere foarte ascuțită, el observa că ținta celor două modele de viață este diferită: Europa aleargă după cultură, în timp ce America aleargă după confort. Aceste două idealuri modelează viața și strădaniile a milioane de oameni. În Europa cultura este obsesia sistemului educațional; în America confortul este esența culturii. Europa și America vor continua să se zvârcolească în interminabile crize, nu pentru că n-ar avea cultură sau confort, ci pentru că oamenilor le lipsește conținutul de caracter necesar pentru fericire.

Data fiind situația actuală ce urmărește crearea unei Europe fără frontiere, e curios de observat cum se vor manifesta sistemele culturale ale diferitelor popoare încoronate de o tradiție și o istorie greu de depășit. Va avea oare loc un proces de aculturație¹³ caracteristic primelor secole, în condițiile manifestării unor adevărate mozaicuri sociale, culturale, religioase?

¹² Octavian Paler, apud www.roboam.com/predici/indexpredicirom.htm

¹³ preluarea de către populație a unor elemente de cultură materială și spirituală sau a întregii culturi a unui popor aflat pe o treaptă superioară de dezvoltare.

Timpul și oamenii vor crea situații din cele mai neașteptate care vor da poate un răspuns. Cert este că “în lupta pentru existență, Occidentul a împins societățile contemporane lui către marginea zidului și le-a învăluit în mrejele superiorității lui economice și politice, dar nu le-a silit să renunțe la culturile lor distincte. Oricât de asuprite ar fi, aceste societăți își pot încă menține sufletul intact”¹⁴. Și ce poate fi oare mai frumos decât păstrarea unui suflet curat, legat de începuturi, dar mereu întins către viitor, în această închisoare a timpului trecător și însemnat de materialitate?!

Rândurile cuprinse în aceste pagini nu fac decât să tragă câteva semnale de alarmă, fără a se împotrivi ideii de europenizare ci, mai mult, cu scopul de a o încuraja în interesul împlinirii ei pe toate planurile.

¹⁴ **Arnold J. Toynbee**, *Studiu asupra istoriei* (sinteză a volumelor I-IV de D.C.Sommervell), București, Editura Humanitas, 1997, pp. 25-26.